

П Р И К А З И

Др Димитрије Димитријевић

МОРАЛНО БОГОСЛОВЉЕ (ПРАВОСЛАВНА ЕТИКА)

(Издаје: Свети архијерејски синод Српске православне цркве Београд, 1970.)

Етика, као наука о моралним законима и дужностима, излаже принципе моралног живота, тј. начела која важе у процењивању људских поступака. Оцену о ваљаности нечијег деловања исказујемо етичким судоцима, али њима истовремено изражавамо и своју личност. Збивања око нас и наше рефлексије могу понекад чак и да смање снагу предања, да отупе инстинктивно поуздање усисано, тако рећи, са мајчиним млеком, јер начин мишљења, извесна осећања и савремени догађаји око нас доводе у сумњу однос човека према самом себи, људима и околини.

Само етика која је производ утврђених људских стремљења ка одређеном идеалу може да изнедри позитивну моралност која ће моћи да укаже на достојне примере у животној мудрости једног народа. Систематски изведене етичке вредности могу довести до осуде некоректних поступака и у савременом друштву. А како је данас у школама са укидањем „Хришћанске етике“ као наставног предмета омладина лишена изучавања једног значајног уџбеника за стварање позитивног морала, то, иако са закашњењем у односу на време излажења *Православне етике* од др Димитрија Димитријевића, још увек није касно да се

говори о његовој књизи, јер људи сваки дан траже ослонац при одлучивању шта је добро а шта је зло у људском пословању.

Етика професора Димитријевића садржи прво увод затим у општем делу три поглавља и у посебном делу две главе. Ради прегледности погледаћемо овај рад поменути редом. А гишчева концепција у свим деловима и настојања да пружи адекватна решења за постављене проблеме и захтевају и заслужују пуну пажњу читалаца.

Одређивањем моралног богослова као науке „која говори о томе шта је добро, а шта зло“ (стр. 5), писац је дефинисао етику као облик свести „на основу принципа за живот које поставља сам човек (стр. 6), али јој је извор „натприродно откровење Божје“ (стр. 8).

У излагању главних праваца у развоју философско-нормативне етике, аутор је нагласио, на пример, да хришћанство „није противу задовољства у принципту“ (стр. 18), али се не слаже са епикурејством као животним принципом.

Европску философију др Димитријевић је приказао од ренесансе, преко доба просвећености, кроз романтизам и савремени период, како би

показао да „морал, ма колико да је повезан с природним животом, ипак се битно разликује од чисто природног живота Он има посебне изворе у човеку, у његовој духовној природи, па је израз његове узвишене моралне личности” (стр. 23).

Савремени период завршава аутор критичким освртом на Шопенхауерову философију и хришћанство. „Стога док по Шопенхауеру, аскетизам служи злу, уништавању живота а то је у суштини зло дотле аскетизам по хришћанском учењу служи савлађивању зла, његовом потпуном уништавању, да би се добро одржало и развило до савршенства. Према томе хришћански аскетизам је у служби највиших вредности” (стр. 30).

Професор Димитријевић је исторично поступио и у току излагања главних праваца у развоју хришћанске етике полазећи од патристичког периода у коме је једанаест поменутих великана, међу којима су Тертулијан и свети Атанасије Велики, особито су наглашене речи светог Јована Злотоустог о љубави и смирености.

Улазећи у проблеме теоријске етике, која проучава морал функционално и каузално, писац је приступио утврђивању значења етичке норме и у римокатоличкој цркви. „У крилу римокатоличке цркве постоји такође језуитско схватање морала, које је, углавном, казуистичко. Ово схватање састоји се у том да се из општих норми изведе закључак за сваки конкретни случај који може човеку да се деси” (стр.37).

Протестантска етика произилази из детерминистичког схватања односа Бога према људима онако како су то износили Лутер, Калвин и Цвингли, а чије ће ставове познији неопротестантizam да радикално измени. У новије доба протестантске теологије запажена је такозвана интеримсетика која сматра да „овај свет и живот у њему, с обзиром на скори њен крај и почетак нове стварности, губе своју важност” (стр. 38).

Излагањем српскоправославне етике завршава с увод. Аутор је запазио да „етичка наука у савременом смислу те речи никада код нас није била нарочито развијена” (стр. 39), али ипак „треба истаћи да је етичко учење систематски излагано у средњешколским уџбеницима” (стр. 40), па су етичке норме, као правила која регулишу међусобне људске односе и санкције, као мера која прати извр-

шавање или кршење друштвених правила од стране појединаца или група, могле да подстакну братоку, међусобну љубав људи. „Љубављу се стиче светост кад се делима посведочава и сагоревањем у ватри кајања очисти од грехова” (стр. 43).

Навођењем разних хипотеза о појму морала почиње општи део овог уџбеника за IV разред српских православних богословија. Професор Димитријевић је извео закључак у приказивању православног учења: „Треба бити у заједници с Богом кроз Исуса Христа и дејством Светога духа увек вршити вољу Божју, која нам је објављена у Исусу Христу Сину Божјем” (стр. 49).

Интересантно је излагање морала у односу на обичаје, право, уметност и просвећеност (стр. 51-55), али у морално поступање улазе као компоненте и људска свест, саосећање а нарочито култивисана воља, јер је моралност, очигледно, функција целовите људске личности која има своју аутономију и слободу мишљења, јер је доиста човек морално биће (стр. 56-58).

Проблем важења моралних вредности и моралних норми представља увек актуелно подручје за етику, тим пре што су многи противници моралног учења сматрали да оно није у стању да докаже своје божанско порекло и правилно утврди свој однос према објективној стварности. Многи сматрају да хришћанска етика не може да експлицира проблеме моралних вредности из воље Божје. Др Димитријевић доказује супротно: „Према томе под природним моралним законом треба разумети апсолутну вољу Божју која се сазнаје преко природних моралних способности које сачињавају један део суштине човековог бића, те су као такве неотуђиве” (стр. 60). У најкраћим могућим потезима: „Ова воља Божја, с којом се човек упознаје директно од Бога, не преко природе, назива се натприродним законом” (стр. 61).

Старозаветни морални закон изражен је у четири периода: Мојсијев, пророчки, законски и поучни. Ново-заветни морални закон исповеда Јеванђеље, а у њему посебно место припада Христовој *Беседи на гори* (по Матеју). Професор Димитријевић је језгровито одговорио на питања: Кома је упућена, у чему је смисао њен и да ли су остварљиве заповести из ове беседе? (стр. 66-69). Посебно треба истаћи ауторово концизно из-

лагање девет изрека Исуса Христа названих блаженствима (стр. 70).

Дискусија о савести показује постојање моралних вредности са индивидуалним важењима. „Иако се ни у јеванђељима не налази посебан израз за савест већ се употребљава израз срце, и није развијено учење о њој, ипак се у њима појављује нешто ново” (стр. 74), па се може дефинисати овако: „Савест је сазнање које собом обухвата представу о моралном закону или идеалу, оцену субјекта и његове делатности с обзиром на морални закон и услед тога настало радосно или мучно осећање” (стр. 77). Свакако да се вредносно суђење не може свести само на емоционални доживљај, већ оно садржи ставове једне личности, неке породице, одређеног друштва, нашег народа и људске заједнице у целини.

Слобода воље по детерминизму (стр. 80), индетерминизму (стр. 81) и фатализму (стр. 82) обеснажена је чињеницом такозване „психолошке слободе која се састоји у слободи избора и у хтењу да се добро чини”, а морална и духовна слобода је „резултат сарадње благодати Божје и човека као личног бића са свим његовим моћима” (стр. 80).

Са одлично развијеним осећањем мере у обрађивању етичке проблематике, професор Димитријевић нас уводи у друго поглавље које почиње питањем извршавања моралног закона. „Ово приписивање добрих дела за награду а злих за казну назива се моралним урачунавањем” (стр. 83) а оно је и природна потреба и неопходност у логичком схватању живота и његовог циља.

Писац је даље у свом уџбенику ишао од морално индиферентних радњи — адиафора (стр. 85) до проблема моралне дужности које су у ствари „Божји глас који нас обавезује да добро чинимо а зла се клонимо” (стр. 87). Указао је писац и на разлику римокатоличког схватања савета и православног учења „да је савршенство обавезно за све” (стр. 90).

Врло практичну улогу има излагање појма хришћанске врлине која је дефинисана речима: „Врлина је стална и трајна настројеност воље ка добру” (стр. 91), а она оваплоћује „дела која уз сарадњу човекову чини Свети Дух љубављу која се његовим дејством излива у орца наша” (стр. 92). Врлина садржи одређена својства, мотиве и преимућства у томе што „хришћанска врлина која клија

и расте на земљишту натприродног откровења, има могућности за развитак који је за природну врлину немогућ” (стр. 94).

О нарушавању моралног закона говори се у трећој глави. Дубоко психолошки писац је проникао у појам и узроке настанка греха, његов развитак и последице (стр. 99-102). А у класификовању грехова указао је на разлику између тешких, смртних и лакших грехова (стр. 104), али изнад свих грехова уопште стоји хула на Духа Светог (стр. 105).

Могућност покајања (стр. 106) и поправке грешника (стр. 107) постоји уз одређена средства (стр. 108), а врхунац идеала с Богом постиже се у монаштву „дананоћном молитвом, строгим постом којим се спаљује грех и тако чисти и тело и душа, потпуном невиношћу и поврх свега сталном службом братству, чиме се највише приближава и уподобљава Исусу Христу који је дошао на свет не да Му служе већ да служи и живот свој да за пријатеље и непријатеље своје” (стр. 110).

Посебни део у четвртој глави обухвата хришћанске дужности према Богу. Др Димитријевић прво приказује, према еванђелском учењу, главне врлине: веру, наду и љубав, „као дар Бога у складу с оним што је Бог учинио за човека” (стр. 118). Одмах затим садржајно излаже учење о хришћанској вери у Бога на основу посланице апостола Павла Јеврејима (гл. 11) која почиње речима: „А вера је тврдо уздање у оно чему се надамо, доказ за ствари које се не могу видети” (стр. 119-122). А’ под хришћанском надом у Бога „треба разумети тврдо уздање да ће се дело нашег јединства са Светом Тројицом које остварује Отац кроз Сина у Духу Светом довршити до дана Христа Исуса” (стр. 123).

У казивању о хришћанској љубави према Богу и овом назначењу, човек тио објашњавању појма љубави, мотивима и њеним својствима да би се видело како је „ова љубав по својој пореклу пре свега божанска а по својој суштини божанствена. Она садржи љубав према ближњима, те је у највећој мери хуманистичка” (стр. 128). Стога „грешећи противу љубави према Богу и свом незнању, човек грешни и противу љубави према ближњима” (стр. 128).

О поштовању Бога говори последња, пета глава. Људско биће је створено од тела и душе, па и оданост Бо-

гу има два вида: спољашњи изражен у култском, обредном начину и унутрашњи који је прожет хришћанским врлинама: вером, надом и љубављу. „Према томе богопоштовање није могуће без живота по вољи Божјој” (стр. 131) која захтева телесно и духовно јединство људске личности.

„Молитва је, као и богослужење, разговор наше душе с Богом, разговор који представља невидљиву заједницу с Њим: да је поред нас и у нама, да нас слуша и хоће да услиши” (стр. 132). Молитва, дакле, изражава приврженост човека Богу и дубоко богопоштовање, искрено прослављање, срдечно благодарење и скрушено молење. „Стога је молитва најузвишенији и најсавршенији облик човечје побожности, његовог међусобног односа с Богом” (стр. 133). Исус Христос је у молитви *Оченаш* показао својим ученицима и свим људима света како треба и зашто треба молити Бога.

Богослужење је заједничка молитва и пут спасења верних, који ће у светој евхаристији бити сједињени с Исусом Христом „кога је Бог начинио Месијом и Господом и тако још овде на Земљи остварују свој крајњи циљ и смисао свога живота” (с. 136).

Професор Димитријевић је савесно и педантно изнео смисао и вредност светих тајни крштења, миропомазања и покајања (стр. 137) и показао значај установе св. тајне брака, и породице која „треба да буде храм Божји” (стр. 138). А да то заиста и постане, треба упознати вредност и смислу „самокритике, кажњавања и мучења самога себе, свога тела” (стр. 140), ради моралног усавршавања.

„Под заветом се обично разуме обећање да се нешто дарује Богу или Његовој светињи у случају да молба буде услишена” (стр. 142), каже писац, али додаје да се заветом изражава и благодарност Богу, вера у Његову свемоћ и добру вољу да помогне човеку. Тако завет има поред религиозног и морално значење, уколико се заветовање односи на позитивне људске одлуке и дела

Да би људи неком засигурно веровали, човек се заклинје и „заклетва се у цркви дозвољава, али се забрањује кривоклетство” (стр. 144), мада је Господ рекао да се не треба клетти ни небом, ни Земљом, ни главом својом, већ рећи само: да или не (Мт. 5, 33-37).

Исповедање вере врши се и речима и делима, а врхунац убеђености у своју веру доказује се мучеништвом ако је и то потребно. „Мучеништво је победа Цркве, кроз њега се испољава и посведочава њена духовна сила и моћ, светост Божја која је апсолутна надмоћност, којој се ништа на свету не може супротставити” (стр. 147) истиче др Димитријевић.

Учењем о мучеништву завршава се *Морално благословље* професора Димитријевића, а нама још остаје да кажемо како је излагање етичке проблематике у овом делу достигло своју теоријску и практичну вредност, јер је аутор умео да укаже на трајну актуелност етике чији су васпитни и философски значај умели да схвате и оцене сви истински мислиоци којима је на души лежало унапређење људске хуманости и духовне културе.

Слободан Петровић